ISLOM SUG‘URTASI (TAKOFUL): ISLOM MOLIYA HUQUQIDAGI O‘RNI VA AHAMIYATI

Alokozai Zubair
Toshkent davlat yuridik universiteti,
Xalqaro tijorat huquqi yo‘nalishi magistranti
E-mail: Hamzaaloko79@gmail.com

Annotatsiya. *Mazkur tezisda islom moliya huquqida sug‘urta munosabatlarining huquqiy asoslari, an’anaviy sug‘urta va takoful tizimi o‘rtasidagi farqlar hamda takofulning shariat tamoyillariga muvofiqligi tahlil qilinadi. Shuningdek, takofulning tashkiliy-huquqiy mexanizmlari, asosiy turlari va zamonaviy islom moliya tizimidagi o‘rni yoritilgan. Tadqiqot natijasida takoful tizimi iqtisodiy xavfsizlikni ta’minlash, ijtimoiy birdamlikni mustahkamlash va shariat talablariga mos moliyaviy himoya vositasi sifatida baholanadi.*

Kalit so‘zlar. *Islom moliya huquqi, takoful, islom sug‘urtasi, g‘arar, maysir, ribo, o‘zaro yordam, shariat, moliyaviy xavfsizlik, AAOIFI.*

Islom moliya huquqida “takoful” va “islom sug‘urtasi” bir-birining o‘rnini bosa oladigan atamalardir. Islom sug‘urtasi – bu o‘zaro yordam, birdamlik va ko‘mak tamoyillariga asoslangan bo‘lib, benefitsiarlar (ya’ni yordam loyihasidan manfaat olishi mumkin bo‘lgan tomonlar) duch keladigan turli falokat va ko‘ngilsiz holatlar, masalan, mol-mulkdan ayrilish yoki ularga zarar yetish kabi holatlarda yechim hisoblanadi[1].

Islom moliya huquqiga muvofiq sug‘urta - Takoful (التكافل) arab tilidagi 'kafala' so‘zidan olingan bo‘lib, 'o‘zaro kafolatlash' ma’nosini anglatadi. O‘z o‘rnida, takoful jamoaviy ta’min yoki sug‘urta deb ham qaraladi, lekin hamma jamoaviy sug‘urtalar ham shariatga muvofiq kelavermaydi.

Islom moliya muassasalari buxgalteriya hisobi va auditi (AAOIFI) xalqaro tashkilotining 26 sonli me’yorida takofulga quyidagicha ta’rif berilgan[2]:

“Islom moliya huquqiga muvofiq sug‘urta – shariat qoidalari va tamoyillariga rioya etadigan maxsus kompaniya boshqaruvi ostidagi, barcha turdagi xavf-xatarlarni qamrab olgan sug‘urtaning bir shakli.

Islom moliya huquqiga muvofiq sug‘urta shartnomasi o‘zaro yordam va xayr-ehson asosida (jamg‘arma shaklida) tuziladi, turli xatarlar tufayli vujudga kelgan zarar yoki yo‘qotishlar jamg‘arma a’zolari o‘rtasida adolatli taqsim etiladi (ya’ni ko‘rilgan talafot a’zolar tomonidan kiritilgan mablag‘lar hisobidan qoplanadi)”.

[1] Islom sug‘urta tizimi. https://islommoliyasi.uz/uz/islom-sugurta-tizimi/
[2] AAOIFI. Sharia Standards. Bahrain, 2024.

Takoful to‘g‘ri amalga oshirilishi uchun maxsus sug‘urta jamg‘armasi tuziladi. Jamg‘arma a’zolari oldindan e’lon qilingan tartib-qoidaga ko‘ra sug‘urta uchun badallarni ehson sifatida jamg‘armaga kiritishadi, jamg‘arma esa o‘z mulkiga aylangan ushbu mablag‘lar hisobidan a’zolarining kelishilgan zararlarini qoplab turadi. Yil yakunida sug‘urtadan ortgan mablag‘larning bir qismi jamiyat nizomidagi tartib-qoidalar asosida keyingi yillar zaxirasiga olib qo‘yilishi yoki a’zolar o‘rtasida taqsimlanishi, vaqf shaklida tuzilgan jamg‘armaning qoldig‘idan esa muhtojlarga moddiy yordam ham ko‘rsatilishi mumkin[3].

Jamg‘arma boshqaruvi odatda tijorat tashkilotiga topshiriladi. Bunda boshqaruvchi tashkilot jamg‘armaga egalik qilmaydi, balki jamg‘arma faoliyatini vakil sifatida boshqaradi va o‘zining xizmatlari evaziga jamg‘armadan haq olish huquqiga ega bo‘ladi. Bunda, boshqaruvchi tashkilot va jamg‘arma a’zolari o‘rtasida manfaatlar qarama-qarshiligi yuzaga kelmaydi, chunki jamg‘arma hisobidan zararlarni to‘lamaslikdan boshqaruvchi tashkilot hech qanaqasiga manfaatdor bo‘lmaydi. Shu o‘rinda bir narsani ta’kidlash lozim: jamg‘armaning tovon to‘lovidan ortgan qismi jamg‘arma va uning a’zolari ixtiyorida qoldiriladi, ya’ni boshqaruvchi tashkilot tasarrufiga o‘tkazilmaydi. Ba’zida ko‘rilgan zarar taxmin qilingan ko‘rsatkichlardan yuqori bo‘lib qolishi va shu sababli jamg‘arilgan badallar zararlarni qoplashga yetmay qolishi mumkin. Shunday paytlarda tovon to‘lovi uchun kerak bo‘lgan mablag‘ jamg‘armaning boshqaruvchi tashkilotidan qarz yoki boshqa o‘zaro sug‘urta jamiyatlaridan (avvalroq tuzilgan kelishuv asosida) yordam sifatida olinadi.

Olingan qarzlar keyingi yillardagi sug‘urta to‘lovlaridan ortgan zaxira hisobidan qaytariladi. Agar boshqa jamg‘armalardan, ularga oldindan badal o‘tkazib turish hisobiga, yordam puli olingan bo‘lsa, ushbu yordam puli qaytarilmaydi.

Yana shuni ta’kidlash kerakki, takoful, iqtisodiyotga an’anaviy tijoriy sug‘urta turidan ko‘ra foydaliroqdir. "An’anaviy tijoriy sug‘urta o‘z ichiga islomda taqiqlangan g‘arar (noaniqlik, mavhumlik) va ribo unsurlarini qamrab oladi."

Takoful tizimida esa turli shaxslar tarafidan jamg‘armaga kiritilgan pullar jamg‘armani boshqaruvchi kompaniya tarafidan (jamg‘arma a’zolari roziligi bilan albatta) turli halol loyihalarga muzoraba kapitali sifatida kiritiladi va bu holatda jamg‘armani boshqaruvchi kompaniya muzorib sifatida faoliyat yuritadi. Bunday faoliyat doirasida olingan foyda, ish yuritgan jamg‘arma boshqaruvchisi – muzorib (ish yuritganligi uchun) va jamiyat a’zolari o‘rtasida boshidagi kelishuvga asosan taqsimlanadi.

Takofulning ildizlari al-aqila kabi ilk islomiy odatlarga borib taqaladi, bunda jamoa a’zolari moliyaviy qiyinchilik paytida bir-birlarini birgalikda qo‘llab-quvvatlaydilar, xususan, qon puli (diya) to‘lovlarida yordam berish uchun jamiyat

[3] A.Ravshanov, B.Abdurasulov. Islom iqtisodiyotida fiqhiy qoidalar. O‘quv qo‘llanma. – T., 2020. – B.256.

resurslarini birlashtiradi. Ushbu hamkorlik yondashuvi islomning ijtimoiy birdamlik va umumiy mas'uliyat g'oyalarni o'zida mujassam etgan. Birinchi zamonaviy takaful modellari 1970-yillarning oxirida Sudanda paydo bo'lgan va keyin 1980-yillarda Malayziya va Fors ko'rfazi kabi mamlakatlarda mashhurlikka erishgan.

Amalda, takoful fondlari jamg'armaning samarali egalari bo'lgan ishtirokchilar nomidan takoful-operator tomonidan boshqariladi. Foyda, agar mavjud bo'lsa, an'anaviy sug'urta kompaniyasining aksiyadorlariga foyda keltirishdan farqli o'laroq, ishtirokchilarga qaytariladi yoki qayta investitsiya qilinadi. Ushbu model moliyaviy munosabatlarda o'zaro yordam, shaffoflik va adolat qadriyatlariga mos keladi.

Islom moliya huquqida takoful islomiy hamkorlik va o'zaro himoya tamoyillari asosida qurilgan. Ishtirokchilar umumiy jamg'armaga o'z hissalarini qo'shadilar. Ushbu hissa muhtoj bo'lgan boshqa a'zolarga yordam berish uchun mo'ljallangan va shuning uchun investitsiyalardan kafolatlangan daromad keltirmaydi, bu uni islom axloqiga moslashtiradi. Takoful kompaniyalarida barcha faoliyat va investitsiyalarning islom tamoyillariga rioya etilishini ta'minlab, rioya etilishini nazorat qiluvchi shariat kengashlari mavjud. Takoful fondlari tomonidan amalga oshirilgan investitsiyalar shariatga mos keladigan aktivlar bilan cheklanadi, spirtli ichimliklar, qimor o'yinlari va an'anaviy bank ishi kabi sohalardan qochadi.

Islom moliya huquqidagi takoful sug'urta tizimi shariat tamoyillariga mos kelishi va foydalanuvchilarga halol sug'urtalash imkoniyatini yaratishi bilan ajralib turadi. Takoful modeli odamlar o'rtasida o'zaro yordamni rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, shu orqali jamiyatda iqtisodiy xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlash maqsad qilingan.

Xulosa. Takoful islom moliya huquqining muhim institutlaridan biri bo'lib, o'zaro yordam, birdamlik va adolat tamoyillariga asoslanadi. An'anaviy sug'urtadan farqli ravishda, takoful tizimida g'arar, maysir va ribo unsurlari mavjud emas. Shu sababli u shariat talablariga mos moliyaviy himoya vositasi sifatida e'tirof etiladi. Zamonaviy islom moliya tizimida takoful iqtisodiy xavfsizlikni ta'minlash, ijtimoiy mas'uliyatni kuchaytirish va moliyaviy barqarorlikka erishishda muhim o'rin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qur'oni Karim.
2. Al-Buxoriy. Al-Jome' as-Sahih.
3. AAOIFI. Sharia Standards. Bahrain, 2024.
4. Ayub M. Understanding Islamic Finance. John Wiley & Sons, 2007.
5. Iqbal Z., Mirakhor A. An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice. Wiley Finance, 2011.
6. Usmani M.T. An Introduction to Islamic Finance. Karachi, 2002.
7. Obidov A. Islom moliyasi asoslari. Toshkent, 2023.